

Boekbespreking

Buitenaardse intelligentie

Wat heeft een antropoloog van Mars of een etholoog van Venus te melden over het menselijk bestaan en samenleven? Het boek *Het morele instinct* van Verplaetse geeft hiervan een aardige indruk: "Dit boek gaat niet over de geest van de ethiek, maar over het vlees van de moraal." De auteur beschrijft vanuit een interdisciplinaire invalshoek binnen een evolutiebiologisch referentiekader de reëel bestaande en nog steeds actieve moralen van de menselijke soort. Diens

wordingsgeschiedenis van morele variatie en evolutionaire selectie heeft hem opgezaald met in hoofdzaak vier of vijf systemen. De hechtingsmoraal wortelt in de zorg van zijn naasten waar het mensenjong vanwege zijn relatieve instinctarmoede als secundaire nestvlieder op aangewezen is. De geweldmoraal vloeit voort uit situaties van schaarste en bedreiging waarin deze behoeftige en agressieve soort regelmatig verzeild raakt. De reinigingsmoraal is een cultuurbepaalde bovenbouw van morele besmetting en rituele zuivering op de biologisch verankerde ondergrond van walging van bitterheid. De samenwerkingsmoraal kan ontstaan wanneer wederzijds voordeel te behalen valt en berust zowel op initiële welwillendheid tot coöperatie binnen strikte voorwaarden als op verontwaardiging en bereidheid tot bestraffing bij misbruik hiervan. Omdat al deze morele systemen hun beperkingen en tekortkomingen bezitten en de complexiteit van de menselijke samenleving bovendien is toegenomen, is tamelijk recent een nieuw systeem tot ontwikkeling gekomen, namelijk de beginselenmoraal, die ook wel als een rationele ethiek kan worden omschreven, maar die nog niet volledig is uitgekristalliseerd, zodat vooral algemene nuttigheid (Bentham) en universele waarheid (Kant) vooralsnog om de voorrang strijden.

Bij Verplaetses benadering kunnen uiteenlopende kanttekeningen worden geplaatst, maar belangrijker is dat de auteur zich daar doorgaans terdege van bewust is. Zo wijst hij er expliciet op dat de beginselenethiek er in zijn boek relatief bekaaid van afkomt en dat aandacht voor bijvoorbeeld de deugdenethiek wellicht op zijn plaats zou zijn geweest. Ook merkt hij op dat het hersenonderzoek waar hij regelmatig naar verwijst weliswaar volop in ontwikkeling is maar toch nog in de kinderschoenen staat: "Een scanner gebruiken om gedachten op te sporen is hetzelfde als denken dat je vanuit een vliegtuig dat 's nachts over Parijs vliegt de Mona Lisa in het Louvre kunt zien." En het kader dat hij ontwikkelt om ethische discussies te structureren en rechtvaardigingen te toetsen is zelf ook weer op specifieke ethische beginselen gebaseerd en dus bepaald niet waarde vrij. Doorslaggevend voor de beoordeling van zijn boek is dat het referentiekader dat hij heeft ontwikkeld voor de menselijke moraal op briljante wijze inzicht verschaft in de menselijke conditie. Krachtige aanwijzingen voor het functioneren van de instinctieve moralen ontstaan door een integrale interdisciplinaire mix van sociale en biologische wetenschappen, enerzijds de bevindingen van vernuftige gedragsexperimenten en anderzijds medisch-biologische inzichten in het functioneren van hormonen, zenuwbanen en hersenen. De evolutiebiologische benadering maakt inzichtelijk wat de homo sapiens sapiens zoal beweegt. Zelfs zijn verheldering van de Shoah, namelijk als een desastreus mengsel van een reinigingsmoraal die escaleert in een geweldmoraal, is overtuigend.

De auteur ontkoppelt zijn benadering van de instinctmoralen zorgvuldig van de persoonlijke opvattingen van de lezers omtrent goed en kwaad, zodat zij bijvoorbeeld kunnen gaan beseffen dat geweld niet zonder meer een immorele uitbarsting is, maar een doorgaans aan regels en codes gebonden moreel systeem. Intrigerend is dat de auteur zelf daarentegen voortdurend ook als moreel oordelend wezen aan het woord is. Onduidelijk blijft vanuit welke positie dat gebeurt en ook hoe dat evolutiebiologisch mogelijk is. Dit geldt overigens ook voor de beginselenmoraal: de auteur maakt wel duidelijk dat zij nodig is, maar niet hoe zij mogelijk is; volstaan wordt met de constatering dat de mens een rationeel wezen is dat zijn emoties tot op zekere hoogte beheersen kan. De positie van de auteur valt echter niet samen met deze beginselenmoraal, want ook deze benadering wordt door hem gerelativeerd en bekritiseerd. Dit Münchausen-effect van de menselijke moraal wordt helaas niet gethematiseerd. Soms lijkt de auteur ook iets te veel te neigen naar een grote synthese; zo meent hij Benthams utilitarisme en Kants deontologie met elkaar te hebben verzoend. Daar staat tegenover dat Verplaetse uiteindelijk toch zo wijs is de verschillende morele systemen naast elkaar te laten staan. Verondersteld mag worden dat ook een buitenaardse en zelfs een bovenaardse intelligentie niet in staat zou zijn hier een eenheid van te smeden.

Jan Verplaetse: *Het morele instinct: Over de natuurlijke oorsprong van onze moraal*. Nieuwezijds, Amsterdam 2008. (€ 22.95)

Ed de Jonge